

Citation:

H.T. Waterbolk, Levensbericht J.G.D. Clark, in:
Levensberichten en herdenkingen, 1996, Amsterdam, pp. 15-20

Levensbericht door H.T. Waterbolk

Sir John Grahame Douglas Clark

28 juli 1907 – 12 september 1995

Sir John Grahame Douglas Clark

15

John Grahame Douglas Clark werd geboren op 28 juli 1907 in Shortlands, Kent. Na de 'public school' van Marlborough bezocht te hebben, ging hij studeren aan de oudste instelling van hoger onderwijs in Cambridge, Peterhouse. Hij werd 'research student' in 1930, 'Bye-fellow' in 1933, 'fellow' in 1950 en 'honorary fellow' in 1980. Van 1973 tot 1980 was hij 'Master of Peterhouse'. Aan de universiteit was hij 'assistant lecturer' van 1935-1946 en 'lecturer' van 1946-1952. Van 1952-1974 bezette hij de 'Disney Chair of Archaeology'. In de perioden 1956-1961 en 1968-1971 was hij tevens hoofd van het 'Department of Archaeology and Anthropology'. In de oorlog diende hij zijn land bij de 'Royal Air Force Volunteer Reserve', waar hij belast was met de interpretatie van luchtfoto's (1941-1943) en deel uitmaakte van de 'Air Historical Branch' (1943-1945).

Hij werd lid van de 'British Academy' in 1951, 'Commander of the British Empire' in 1952 en geridderd in 1992. Eredocoraten werden hem verleend door de universiteiten van Sheffield en Uppsala en de nationale universiteit van Ierland. Geleerde genootschappen in verscheidene landen benoemden hem tot lid. Van onze Akademie werd hij buitenlands lid in 1964.

Grahame Clark was een van de meest vooraanstaande prehistorici van de twintigste eeuw. Hij was ook een van de meest produktieve. Zijn eerste boek, *The mesolithic age in Britain*, verscheen in 1932; zijn laatste, *Space, time and man*, in 1992. Zijn bibliografie omvat naast talloze recensies 18 boeken en ongeveer 115 artikelen in vaktijdschriften. Van de boeken werden enkele meer-malen bewerkt en herdrukt, en in vele talen vertaald. Clark schrijft helder en sober, met groot overzicht over de behandelde materie en aandacht voor het steeds goed gedocumenteerde detail. Zijn boeken laten zich gemakkelijk lezen en worden overal ter wereld bij het onderwijs gebruikt.

Zijn oorspronkelijke specialisatie, het Mesolithicum van Engeland, – met als hoogtepunt de beroemde monografie over zijn opgraving van een Vroeg-Mesolithische woonplaats bij Star Carr in Yorkshire van 1954 – bracht hem als vanzelf ertoe zich te interesseren voor dezelfde periode op het Noord-Europese continent, waarmee de Britse eilanden toen nog één geheel vormden. Het inzicht, dat het Mesolithicum een zelfstandige periode is geweest tussen het Palaeolithicum en het Neolithicum is, wat Engeland betreft, te danken aan Clark, die in de door hem bestudeerde stenen en benen werktuigen overeenkomsten zag met het Zuid-Scandinavische Maglemosien. *The Mesolithic settlement of Northern Europe* (1936) is een eerste samenvatting van zijn studies over deze periode die hem zijn leven lang bleef boeien. *Mesolithic prelude: the Palaeolithic-Neolithic transition in Old World prehistory* verscheen in 1980.

Een reeks op brede kennis van de archeologische en etnografische literatuur gebaseerde detailstudies in de jaren '40 over specifieke onderwerpen als de bijenhouderij, de jacht op zeehonden en walvissen en de vogeljacht, vormden de aanloop tot het boek *Prehistoric Europe: the economic basis* van 1952, waarmee

hij zijn naam vestigde. Het in het Frans, Italiaans, Pools en Russisch vertaalde boek had in Europa grote invloed door het veel ruimere geografische kader dan waarbinnen men gewend was te werken, door het perspectief dat integratie van natuurwetenschappelijk en archeologisch onderzoek bleek te bieden en doordat het een alternatief gaf voor het in die tijd overheersende typologisch-chronologische onderzoek. Dergelijk onderzoek had Clark tot het begin van de oorlog zelf ook verricht, maar was hem naar eigen zeggen hoe langer hoe meer gaan tegenstaan.

Niet alleen in geografisch maar ook in chronologisch opzicht verruimde Clark zijn blikveld door opgravingen en detailstudies betreffende het Neolithicum en de Bronstijd. Tenslotte overspande hij met zijn werk de gehele wereld. *World prehistory: an outline* van 1961, met revisies en iets gewijzigde titels in 1969 en 1977, werd in negen talen, waaronder het Nederlands, vertaald. In de laatste fase van zijn leven hield hij zich bezig met wat de archeologie kan zeggen over de plaats van de mens in de kosmos (*The identity of man as seen by an archaeologist*, 1983; *Space, time and man*, 1992). Ook schreef hij nog enkele boeiende retrospectieve beschouwingen, zoals over Star Carr en over zijn boek *Prehistoric Europe: the economic basis*.

Een bijzonder fraaie (voorlopige) afronding aan zijn wetenschappelijke werk kon hij geven toen hij voor de Cambridge University Press een uitgebreide bloemlezing van eigen werk mocht samenstellen. Ze verscheen in 1989 onder de titel *Economic Prehistory. Papers on archaeology by Grahame Clark*, en bevat 32 verspreide artikelen uit de periode 1934-1985, in vier groepen: *Economic Prehistory* (de grootste groep), *World prehistory*, *Archaeology and society*, en *Retrospective*. Het boek bevat ook een lijst van publikaties (zonder de recensies). Het centrale thema in zijn werk is inderdaad wat hij zelf de economische prehistorie heeft genoemd: de studie van de wijze waarop de prehistorische mens zijn voedsel en andere natuurlijke producten verwierf en verwerkte, en waarop hij functioneerde in het ecosysteem waarvan hij deel uitmaakte. In de inleiding van de bloemlezing schrijft Clark dat stellig ook andere factoren het gedrag van de mens hebben bepaald, zoals sociale, technologische en zelfs ideologische, maar zonder voedsel, kleding, onderdak en werktuigen is hij niet in staat zijn volle mogelijkheden te verwirkelijken. 'Economic prehistory is not so much the key as a useful approach to the study of early man' is zijn slotzin.

Deze niet aan een bepaalde regio of periode gebonden benadering van de archeologie bracht Clark ook in zijn onderwijs en maakte dat zijn leerlingen overal emplooi konden vinden. Vele nieuwe in de na-oorlogse jaren in de voormalige Britse koloniën opgezette archeologische instellingen werden bemand door zijn leerlingen. In *Prehistory in Cambridge and beyond* van 1989 publiceerde hij niet zonder trots een kaart met daarop de verspreiding van zijn leerlingen over alle vijf werelddelen.

Clark wist in 1966 te bereiken dat de 'British Academy' een groot opgezet onderzoek naar de oudste geschiedenis van de landbouw gedurende een periode

van tien jaar financieel ondersteunde. Het project stond onder de leiding van zijn medewerker E. Higgs en leidde tot de publikatie van een reeks belangwekkende verkenningen en opgravingen in Zuidoost-Europa en het Nabije Oosten.

Een van Clark's bekendste leerlingen was de vroeg gestorven David L. Clarke, wiens boek *Analytical Archaeology* van 1968 een grote rol speelde bij de uit Amerika overgewaaid bezinning op de theoretische aspecten van de archeologie, die als 'New Archaeology' bekend is geworden. De invloed van zijn leermeester is in het boek van David Clarke duidelijk merkbaar.

In de eerste decennia na de oorlog was Clark niet de enige Britse archeoloog van wereldfaam. Met V.G. Childe in Londen (tot 1957), C.F.C. Hawkes in Oxford en S. Piggott in Edinburgh vormde Clark een kwartet van stuk voor stuk markante persoonlijkheden, die elk een eigen profiel hadden als onderzoeker, zich in hun onderzoek niet beperkten tot de Britse eilanden en elkaar ondanks enige voor de hand liggende rivaliteit toch alle ruimte lieten. Buiten de vakwereld is van hen Childe wellicht de meest bekende. Childe was vijftien jaar ouder dan Clark en door zijn boek *The dawn of European civilization* van 1925 al een autoriteit toen Clark met zijn studie begon. Childe was in Australië geboren en had klassieke talen gestudeerd. Interesse in de oorsprong van de Indo-Europese talen bracht hem tot de archeologie. Zijn roem dankt Childe vooral aan een tiental samenvattende werken over de prehistorie van de oude wereld, met pakkende titels als *The most ancient East*, *What happened in history*, en *Man makes himself*. De term 'neolitische revolutie' is van hem afkomstig, evenals een veel gebruikte (maar door hemzelf ook weer gewijzigde) definitie van het begrip 'archeologische cultuur'. Hij is de eerste die in zijn boeken de archeologische culturen als eenheden in ruimte en tijd behandelt. Een groter contrast dan tussen Childe en Clark is nauwelijks denkbaar. Clark was stevig geworteld in het conservatieve Britse establishment, Childe was overtuigd communist en een wereldburger, die zich nergens echt thuis voelde. Wie leest hoe Clark in 1976, bijna twintig jaar na de dood van Childe wel met grote waardering over diens wetenschappelijke werk spreekt en zijn integriteit prijst, maar toch ook wijst op diens eclectische en impressionistische werkwijze bij het benoemen en hanteren van culturen, krijgt sterk de indruk dat de afkeer van die werkwijze een belangrijke drijfveer is geweest om daar een andere benadering van de prehistorie naast en tegenover te stellen. Voor Clark was Childe in vele opzichten een groot voorbeeld en tegelijk iemand tegen wie hij zich nadrukkelijk afzette.

Behalve als auteur was Clark ook succesvol als redacteur. In zijn schooljaren was hij een hartstochtelijk verzamelaar van vuurstenen werktuigen en als student werd hij een actief lid van de 'Prehistoric Society of East Anglia', een regionale vereniging van vooral amateurarcheologen. In het tijdschrift van die vereniging publiceerde hij in 1928 zijn eerste artikel. Met enkele bevriende collega's waaronder S. Piggott, transformeerde hij in 1935 de 'Prehistoric Society of East Anglia' tot een landelijke vereniging. Onder zijn 35-jarig redacteurschap ontwik-

kelden de *Proceedings of the Prehistoric Society* zich tot een internationaal forum voor de archeologie van preliterate culturen. Daartoe droegen ook de vele recensies bij die hij schreef. Ze handelden meest over niet-Britse onderwerpen en eindigden vaak met beschouwingen van meer algemene aard. Aan de lezing die hij in 1985 hield bij het vijftigjarig bestaan van de Society gaf hij de titel: *The Prehistoric Society: from East Anglia to the world*.

Reeds in een van zijn eerste boeken, *Archaeology and society* van 1939, gaf Clark blijk ook de ontwikkelingen in Nederland nauwkeurig te volgen. In dat boek noemt hij het baanbrekende werk van A.E. van Giffen in de terp van Ezinge en diens grafheuvelonderzoek. De daarbij gedemonstreerde integratie van biologisch-geologisch en archeologisch onderzoek sprak hem aan. Zelf had hij in zijn jonge jaren in de Fenlands van Cambridgeshire op dit gebied pionierswerk verricht samen met zijn iets oudere botanische collega (Sir) Harry Godwin. Deze had in Engeland de uit Zweden afkomstige techniek van de pollenanalyse geïntroduceerd en zou in Cambridge op het gebied van de botanie een even grote autoriteit worden als Clark op het gebied van de archeologie. Ook in Star Carr werkten ze samen. Als Clark in 1972 terugblijkt op dat onderzoek spreekt hij in een terzijde weer over de fundamentele dichotomie die er in de archeologie sinds het begin der negentiende eeuw is geweest tussen aan de ene kant het ordenen van het archeologisch materiaal in termen van typologie, chronologie en cultuur, en aan de andere kant de interpretatie van de gegevens in termen van het leven van de mensen, die dit materiaal hebben gebruikt. Hij stelt dan dat het eerste aspect in het laatst van de negentiende eeuw en het begin van de twintigste eeuw volledig was gaan overheersen en dat de dichotomie pas weer duidelijk werd door de stichting in 1922 van het Biologisch-Archeologisch Instituut aan de Rijksuniversiteit van Groningen. Het daar verrichte onderzoek, zegt hij verder, beperkte zich niet tot het milieu, maar richtte zich juist op het gebruik dat de mens ervan maakte. Zo'n op deze plaats verrassende passage is natuurlijk lovend voor de stichter van dat instituut, A.E. van Giffen, maar tekent ook de afstand waarmee Clark over de ontwikkelingen in zijn vak wist te schrijven. Als de 'Prehistoric Society' in 1937 overgaat tot de benoeming van 'honorary corresponding members' behoort Van Giffen tot de eersten die deze eer te beurt valt.

Clark kwam verschillende malen naar Nederland voor bezoek aan musea en collega's, en deelneming aan conferenties. In 1960, in de periode van vier jaar dat hij ook president van de 'Prehistoric Society' was, nam hij deel aan de eerste excursie van de leden van deze vereniging naar het vasteland van Europa, naar Nederland. De leerlingen van Van Giffen in Amersfoort, Amsterdam en Groningen sloegen de handen ineen en grepen graag de gelegenheid aan om hun land en hun werk te laten zien aan de gerespecteerde Britse collega's. Enkelen van hen danken aan deze geslaagde excursie hun benoeming tot 'honorary corresponding member' van de 'Prehistoric Society'.

Met groot gevoel voor wat in het vak nieuw en belangrijk was kwam Clark in 1979 naar ons land om deel te nemen aan het Derde Internationale Vuursteensymposium dat in Maastricht werd georganiseerd door de uit Limburgse amateurarcheologen en amateurgeologen bestaande Werkgroep Vuursteenmijnbouw. Deze werkgroep was bekend geworden door succesvolle ondergrondse verkenningen en opgravingen in het neolithische vuursteenmijnbouwgebied bij Rijckholt. De groep werd naderhand uitgenodigd om in het vergelijkbare Engelse mijnbouwgebied van Grimes Graves overeenkomstig onderzoek te verrichten.

Het laatste bezoek van Clark aan Nederland vond plaats op 21 november 1990 toen hij in het Koninklijk Paleis in Amsterdam de Erasmus-prijs in ontvangst mocht nemen. Het was een feestelijke gebeurtenis, allereerst voor Clark zelf, die toen nog in goede gezondheid verkeerde, en zijn vrouw Mollie (Gwladys Maude, née White), met wie hij in 1936 was getrouwd en die hem ook in zijn werk als auteur steeds tot grote steun was. Maar ook de Nederlandse archeologen die bij de voorbereiding betrokken waren geweest en de uitgenodigde Britse collega's denken aan de dag met voldoening terug. Het tekent Clark dat hij de prijs van f 200.000,- schonk aan 'zijn' 'Prehistoric Society' en bestemde voor onder meer de uitreiking van een jaarlijkse prijs, 'the Europa Prize', aan een verdienstelijk Europees prehistoricus. De prijs is tot nu toe vijfmaal verleend, aan een Pool, een Zweed, een Nederlander en een Fransman; ze zal in 1996 aan een Italiaanse archeologe worden uitgereikt.

Grahame Clark was in de Britse archeologie een man van gezag en invloed. Hij stond bekend en was ook wel gevreesd om zijn scherpe oordeel over opvattingen en toestanden, een oordeel dat hij nimmer onder stoelen of banken stak. Zo konden we in een interview in NRC Handelsblad van 20 november 1990 nog lezen, dat het volgens hem bij de in de afgelopen decennia veelbesproken nieuwe richtingen in de archeologie – deels in Cambridge ontstaan –, zoals de 'New Archaeology' en de 'Contextual archaeology' alleen ging om een nieuw taalgebruik en dat hij het daarom niet de moeite waard had gevonden zich in de discussie over deze richtingen te mengen. Over het wetenschappelijk werk van individuele collega's was zijn oordeel evenwel steeds correct en mild, en hij begaf zich nimmer in scherpe polemieken. Ook van zijn eigen vroegere werk wist hij de nodige afstand te nemen. Zijn openbare optreden wordt beschreven als 'austere', maar zij die hem in de privé-sfeer thuis of als collega in het buitenland ontmoetten bewaren de herinnering aan een vriendelijke, zelfs hartelijke man, die aan pose geen enkele behoefte had.¹

¹ Bij de voorbereiding van dit levensbericht heb ik gebruik gemaakt van de 'Obituary' in *The Times* van 14 september 1995, en van *Who is who 1995. An annual Biographical Dictionary* (A. & C. Black, London). Mevrouw G.M. Clark stelde de foto beschikbaar.